

a grécke texty pokračoval. V ďalších dobách bol už kontakt s gréckym Východom pomerne sporadický.

Záverom autorom hovorí, že byzantský vplyv na územie dnešného Česka (či strednej Európy) bol neodškriepiteľný a však nemožno ho merať konkrétnymi ukazovateľmi, pretože tu zásadnú rolu vždy hrali dobové okolnosti. Takisto tvrdí, že téma (doteraz nespracovaná v podobnom rozsahu) si zaslúži ešte podrobnejšie spracovanie, s čím možno len súhlasiť. Predložená práca naozaj prináša množstvo podnetov, napriek tomu je tu narúša množstvo menších či väčších omylov. Autor sa taktiež miestami neopiera o pramene a bolo by vhodné využiť i mnohé odborné práce, ktoré boli vznikli od vydania českého textu (2009) recenzovanej publikácie.

Peter Bučko

Christine KLEINJUNG

Bischofsabsetzungen und Bischofsbild: Texte – Praktiken – Deutungen in der politischen Kultur des westfränkisch-französischen Reichs 835 – ca. 1030

(= Quellen und Forschungen zum Recht im Mittelalter, Bd. 11)

Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag 2021, 388 s., ISBN 978-3-7995-6091-7.

Předkládaná monografie je upravenou verzí autorčiny habilitační práce. Předmětem jejího výzkumu bylo postavení biskupa v pozdně karolinské a raně kapetovské společnosti. Úhel, z něhož k této problematice přistupuje, je pak určen důrazem na konfliktní situace, které autorka s odkazem na G. Althoffa chápe jako okno, jež může sloužit k nahlédnutí do politické kultury a představ středověké společnosti. Právě z tohoto důvodu se autorka omezila na výzkum význačných politických sporů – především pak těch, které se odehrály v souvislosti s biskupským sesazením a představovaly konfliktní situace *par excellence*.

Ch. Kleinjung ve své práci navázala především na monumentální dílo S. Patzolda, který se pozdně karolinskými biskupy komplexně zabýval ve své habilitační práci.¹ Ostatně Patzoldův zásadní závěr ohledně významu Pařížské synody z roku 829 se jeví i jako vhodný výchozí bod pro zkoumanou materii. Kleinjung začíná výklad sesazením remešského arcibiskupa Ebbona v roce 835 a konec zkoumaného období vymezuje zhruba rokem 1030, tedy obdobím začínající církevní reformy,

1 Steffen PATZOLD, *Episcopus: Wissen über Bischöfe im Frankreich des späten 8. bis frühen 10. Jahrhunderts*, Ostfildern 2008 (recenze ČČH 108, 2010, s. 519–524).

kteřá představy o biskupovi radikálně proměnila. Zvolený časový rámeček se tak jeví jako velice příhodný.

Publikace je členěna na předmluvu a třináct číslovaných částí, včetně seznamu pramenů a literatury, a rejstříky. Kapitoly 2 až 6 jsou spíše případovými studii, ve kterých je zkoumána komunikace během jednotlivých pozdně karolinských biskupských sesazení a to, jak tato komunikace zrcadlí politické představy současníků. V kapitolách 7 až 11 jsou pak sledovány změny v politickém diskurzu 10. a raného 11. století.

První kapitola obsahuje uvedení do problematiky, shrnutí bádání a představení metodologie. Ve druhé se autorka věnuje sesazení remešského arcibiskupa Ebona, k němuž došlo v roce 835, kdy byl na shromáždění biskupů nucen rezignovat. Ebbo se do úřadu krátce navrátil v roce 840, než byl následujícího roku donucen již nadobro Remeš opustit. Ebbonův případ se táhl až do jeho smrti v roce 851 a zanechal velký odraz v pramenné základně, přičemž jednotliví autoři psali o této problematice z různých pozic. Ch. Kleinjung na základě rozboru dochované pramenné základny rozvíjí především závěry S. Patzolda a M. de Jong a ukazuje na význam veřejného pokání, které bylo zásadním politickým instrumentem.

Ve třetí kapitole se pak autorka věnuje případu obžaloby krále Karla II. Holého proti arcibiskupovi Wenilonovi ze Sens, který podporoval vpád Ludvíka II. Němce do Západofranské říše v roce 858. Předmětem čtvrté kapitoly jsou pak aktivity arcibiskupa Hinkmara z Remeše (který měl důležitou úlohu i v předešlých kapitolách), a to především Hinkmarovy spory se svými sufragány – biskupem Rothadem II. ze Soissons (tento případ je známý především díky zapojení papeže Mikuláše I. a užití Pseudoisidorových dekretálií ve sporu) a biskupem Hinkmarem z Lyonu, svým příbuzným, na jehož straně ve sporu s Karlem II. Holým původně stál.

Pontifikát Mikuláše I. se dostává přímo do centra pozornosti v páté kapitole, která pojednává o sesazení arcibiskupů Gunthara z Kolína a Thietgauda z Trevíru papežem Mikulášem I. Toto sesazení následovalo po metské synodě roku 863, a jednalo se tedy o součást známé rozvodové aféry Lothara II. Arcibiskupové vzbudili papežův hněv tím, že Lothara II. opakovaně podpořili, a nakonec právě oni předložili papeži dokumenty metské synody. Papež Mikuláš I. přitom nebral ohled na ritualizovaný způsob politického vyjednávání, na který byli severně od Alp zvyklí. Dlouhé spory, které následovaly (zejména v případě kolínského arcibiskupa Gunthara), přitom ukazují morálně-právní autoritu, které se papežství těšilo v časech Mikuláše I.: tato autorita dokázala převýšit konsternovaný odpor sebevědomého lotrinského episkopátu a Lothara II.

Ve zmíněných kapitolách 2 až 5 Kleinjung nerekonstruuje dané procesy, ani historické události s nimi spojené, ale pomocí diskurzivní analýzy zkoumá argumenty jednotlivých stran a podobu politických představ o západofranském (a lotrinském) *ordo episcoporum*. Písemné prameny přitom odráží především pragmatické využívání společné představy o biskupském úřadu, které skýtalo velký manévrovací prostor. Autorka poukazuje, že političtí aktéři sdíleli společnou představu, což však, jak autorka dále rozvíjí, neznamenalo, že se touto představou řídili v praxi – zvláště, pokud pro ně takové jednání bylo nevýhodné. Vzhledem k tomu, že samotným procesům a otázce oprávněnosti jednotlivých rozhodnutí se věnovalo již předchozí bádání, ukázala se již samotná perspektiva, ze které Kleinjung přistoupila k pramenům, jako nosná a smysluplná.

Šestá kapitola pak rozebírá personální a prostorové souvislosti biskupských sesazení a mimo jiné upozorňuje, že stavět pevnou hranici mezi sférou světskou a církevní je i v případě synod, resp. sněmů ošemetné a neodpovídá to dobové realitě (proto tato shromáždění v obecné rovině autorka raději označuje jako „fóra“). Jednání o podobných záležitostech se tak mohla odehrávat před značně rozdílným publikem.

Předmětem sedmé kapitoly je pak rozbor díla Flodoarda z Remeše a Richera z Remeše – zejména Flodoardova přístupu k Ebbonově kauze. Osmá kapitola se pak zabývá prameny k případu arcibiskupa Arnulfa. Toho povýšil na remešský stolec Hugo Kapet v roce 989. Arnulf pocházel z karolinského rodu a byl synovcem Karla Dolnolotrinského, který se pokusil uplatnit nároky na západofranský trůn. Arcibiskup svého strýce podpořil, načež s ním byl veden proces a remešský stolec připadl na čas Gerbertovi z Aurillacu. Po zásahu papežství se Arnulf mohl vrátit a remešským arcibiskupem zůstal až do své smrti v roce 1021. Kleinjung analyzuje především prameny spojené s Gerbertem, přičemž dochází k závěru, že Gerbert se držel ještě karolinského biskupského konceptu. Jeho strategie pak neměla dojít naplnění, protože kapetovský dvůr měl okolo roku 1000 odlišnou podobu a plnil jiné funkce – použití „karolinských“ rituálů a performance tak již nemělo kýžený efekt.

V závěrečných kapitolách se dostává do centra pozornosti problematika vztahu mnichů a biskupů. Namísto debat o biskupských sesazeních jsou následující tři kapitoly věnovány obrazu biskupa v díle opata Abbona z Fleury a rozboru klášterní historiografie a hagiografie (převážně s důrazem na klášter Fleury). Konfliktní situace, které jsou hlavním předmětem zájmu, zde přitom reprezentují zejména spory o majetek. Dvanáctá kapitola je shrnutím zkoumané problematiky.

Ačkoliv autorka zvolila legitimní metodu a téma i ohraničení práce jsou vytyčeny smysluplně, publikace působí jako směs dílčích studií, u kterých si čtenář často klade otázku po jejich smyslu v rámci celku. Zatímco téma je tedy ohraničeno a vybráno dobře, struktura monografie je až zmatečná a v úvodu pouze nejasně definovaná. Zásadním nedostatkem je absence širšího rozboru historického pozadí vývoje jednotlivých diecézí, resp. oblastí, kterých se týkaly jednotlivé případy. V tomto smyslu se autorka alespoň parciálně věnovala situaci v Kolíně a Trevíru, nicméně úroveň rozboru reálií v západofranském prostředí je až zarážející. Je také třeba zmínit, že napříč monografií je pozornost směřována do specifických oblastí Západofranské říše – zejména tedy do oblasti remešského arcibiskupství. To je podmíněno stavem dochované pramenné základny, avšak ověřitelnost komplexních závěrů o (západo)franském episkopátu to částečně limituje.

Kapitoly dvě až šest tvoří metodologicky i narativně nekoherentnější část textu, na který navazuje až exkurzivně pojatý styl některých dalších kapitol. Podivně působí také skutečnost, že z pozdně karolinských reálií autorka jaksi přeskočila až k období okolo roku 1000, na kterém prezentuje změny, jež se měly odehrát (viz kapitola osm), aniž by však toto zlomové období hlouběji analyzovala.

Geograficky se autorka omezila na oblast Západofranské říše a Lotharingie, aniž by toto své rozhodnutí v úvodu blíže vysvětlila. Pouze v závěru se Ch. Kleinjung vyjádřila ve smyslu, že ve Východofranské říši podobné debaty nebyly (s. 342). Toto tvrzení je přitom značně relativní, neboť v západofranském prostoru se autorka opírá vlastně především o debaty týkající se případů 9. století a následně až o případ Arnulfa z Remeše. Patrně proto také Kleinjung tematicky odbočila a v kapitolách 9 až 11 se věnovala sporům mezi mnišským prostředím a biskupským *ordo*.

Pokud by žádné analogie ve východofranském, resp. otonském prostředí skutečně neexistovaly, bylo by jistě záhodno položit si otázku, proč tomu tak bylo. Českému prostředí jsou však důvěrně známé příklady z dějin merseburské diecéze či pramenná základna spojená se sv. Vojtěchem, které mohou poukazovat na základní problém předkládané monografie, jíž je absence pevných kritérií pro výběr sledované materie. Tento výběr by zasloužil přinejmenším důkladněji opodstatnit (a upozornit též na limity výpovědní hodnoty takového výběru) a uvést do širšího kontextu církevního vývoje.

Habilitační spis Ch. Kleinjung představuje v porovnání s monumentální Patzoldovou prací spíše dílčí příspěvek k dějinám pozdně karolinského episkopátu a raně středověké politické kultury. Čtenáři se dostává do rukou diskurzivní analýza textů, které pojednávají o konfliktních situacích episkopátu, zejména o biskup-

ských sesazeních. Analýza textů je provedena precizně a vyplývající dílčí závěry jsou podnětné. Publikace však působí spíše jako soubor studií než jako ucelená monografie. Zmatečná struktura výkladu a absence historického vývoje (který je především na lokální úrovni v dané době zcela zásadní) činí publikaci obtížně uchopitelnou. Pro české prostředí je výpovědní hodnota závěrů marginální.

Martin Šenk

Lukas CLEMENS – Christoph CLUSE (eds.)

The Jews of Europe around 1400. Disruption, Crisis, and Resilience

(= Forschungen zur Geschichte der Juden. Abteilung A: Abhandlungen, Band 27)
Wiesbaden, Harrassowitz 2018, VIII + 288 s., tabulky, mapa a obrázek v textu,
ISBN 978-3-447-11121-8.

Od roku 1995 vyšlo v ediční řadě Forschungen zur Geschichte der Juden třiatřicet svazků věnujících se z větší části dějinám židovských komunit německých zemí, tedy oblasti Aškenázu. Zakladatelem řady byl doyen německé judeo-medievalistiky, nedávno zesnulý Alfred Haverkamp (1937–2021), jehož výjimečná osobnost, autorita a odborný zájem ovlivnily i profil této knižní série zaměřené na židovské dějiny pozdního středověku a raného novověku v oblastech Svaté říše římské. Dvacátý sedmý svazek, jehož hlavními tématy jsou rozvrat, krize a odolnost, se koncentruje na historickou zkušenost aškenázských Židů v Říši kolem roku 1400, nicméně s ohledem na kontinuitu, kontext a komparaci rozpracovává tyto otázky i mimo tento prostor, všímá si tedy situace aškenázských emigrantů v severní Itálii či na Krétě, ale také židovských komunit na Iberském poloostrově či v jihofrancouzské Provence během celého podzimu středověku (14. a 15. století). Realizaci detailních sond v této časové a geografické šíři iniciovala mezinárodní konference, kterou uspořádal *Arye Maimon-Institut für Geschichte der Juden* na Univerzitě v Trevíru v roce 2013 a na níž vystoupili badatelky a badatelé z několika evropských zemí, včetně Česka (Eva Doležalová a Milan Žonca).

Editorům recenzované kolektivní monografie Lukasi Clemensovi a Christophu Clusovi z Arye Maimonova institutu se podařilo dát dohromady soubor dvanácti anglicko-, německo- a francouzsko-jazyčných studií, které koncepčně a metodologicky spojuje sociologicko-psychologický pojem individuální a komunitní odolnosti (*resilience*), v širší perspektivě pak škála tzv. *coping strategies* (schopnost zvládat a zpracovávat nestandardní situace – *coping, adaptation, transformati-*